

ՀՀ-ում գործող շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական մեխանիզմի գործիքակազմը

Գասպարյան Գ. Գ.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան (Երևան, Հայաստան)

Բնօգտագործման տնտեսագիտության ամբիոնի մագիստրանտ

gasparyan.garry@mail.ru

Վճռորոշ բառեր՝ շրջակա միջավայր, տնտեսական մեխանիզմ, բնապահպանական հարկեր, բնօգտագործման վճարներ, դրույքաչափեր, դիմամիկա, էկոլոգիական խնդիրներ

Инструментарий экономического механизма охраны окружающей среды в Республике Армения

Гаспарян Г. Г.

Армянский государственный экономический университет (Ереван, Армения)

Магистрант кафедры экономики природопользования

gasparyan.garry@mail.ru

Аннотация: В статье исследован инструментальный экономический механизм охраны окружающей среды в Республике Армения. Разъяснены и представлены виды экологического налога и платежа за природопользование. Проанализированы динамики экологических налогов и платежей за природопользование, оценен соответствие указанных налогов и платежей ущербу нанесенному окружающей среде. В результате исследования было зафиксировано, что применяемый инструментальный нуждается в совершенствовании и развитии.

Ключевые слова: окружающая среда, экономический механизм, экологические налоги, платежи за природопользование, ставки, динамика, экологические проблемы

Toolkit of the Economic Mechanism for Environmental Protection in the Republic of Armenia

Gasparyan G. G.

Armenian State University of Economics (Yerevan, Armenia)

Master's student at the Chair of Environmental Economics

gasparyan.garry@mail.ru

Abstract: The article examines the toolkit of the economic mechanism of environmental protection in the Republic of Armenia. The types of environmental tax and environmental fee are clarified and presented. The dynamics of environmental taxes and environmental fees are analyzed, specified taxes and fees compliance with environmental damage is assessed. As a result of the study, it is recorded that the used toolkit needs improvement and development.

Keywords: environment, economic mechanism, environmental taxes, environmental fees, rates, dynamics, environmental problems

Մարդկությունը զարգացման վերջին ժամանակաշրջանում բախվել է մի շարք բարդ էկոլոգիական խնդիրների, որոնց առաջացման հիմնական պատճառը հասարակության տնտեսական գործունեությունն է: Ուստի շրջակա միջավայրի պահպանության տեսանկյունից կարևորագույն սկզբունք է դառնում զարգացման տնտեսական և էկոլոգիական շահերի գիտականորեն հիմնավորված գույակցումը:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում շրջակա միջավայրի պահպանությունը իրականացվում է տնտեսական մեթոդների և գործիքների միջոցով, որոնք հնարավորություն են ընձեռնում ոչ միայն պարտադրելու,

այլ նաև խթանելու շրջակա միջավայրի պահպանությանն ուղղված գործունեությունը: Այդպիսի գործիքների և մեթոդների համակարգը ընդունված է անվանել շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական մեխանիզմ [1, էջ 144]:

Կարելի ասել, որ շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական մեխանիզմն իրենից ներկայացնում է շրջակա միջավայրի պահպանության, բնական ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման և վերարտադրության կարգավորման տնտեսական գործիքների և մեթոդների համակարգ՝ ուղղված տնտեսական, սոցիալական և էկոլոգիական բնույթի շահերի համադրելիության ապահովմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում շրջակա միջավայրի վրա բացասական ներգործությունները նվազեցնելու և բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործում ապահովելու նպատակով ձևավորվել և գործում է շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական որոշակի մեխանիզմ, որի գործիքակազմը բաղկացած է բնապահպանական հարկերի և բնօգտագործման վճարների համակարգերից: 2018թ. հունվարից սկսած բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարի հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորվում են հարկային օրենսգրքով:

Համաձայն հարկային օրենսգրքի բնապահպանական հարկը բնապահպանական միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների գոյացման նպատակով պետական բյուջե վճարվող հարկ է [2]: Կարելի ասել, որ այս տեսակ հարկի հիմքում ընկած է «աղտոտողը վճարում է» սկզբունքը: Տեսականորեն այսպիսի հարկերը հանդիսանում են էկոհամակարգային ծառայությունների դիմաց վճարներ, քանի որ այս դեպքում աղտոտողը փաստացի վճարում է շրջակա միջավայրի ասիմիլացիոն ներուժի օգտագործման իրավունքի համար [3, էջ 169]:

ՀՀ-ում բնապահպանական հարկ սահմանված է հետևյալ դեպքերի համար.

1. մթնոլորտային օդ վնասակար նյութերի արտանետման համար,
2. ջրային ռեսուրս վնասակար նյութերի, միացությունների արտահոսքերի համար,
3. հատուկ հատկացված տեղերում թափոնների տեղադրման, պահման համար,
4. շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների համար:

Բնապահպանական հարկի նշված տեսակներից առաջինի հաշվարկման մեթոդական մոտեցման դեպքում առանձնացվում են մթնոլորտային օդ վնասակար նյութերի արտանետման շարժական և անշարժ աղբյուրներ: Անշարժ աղբյուրների դեպքում բնապահպանական հարկի մեծությունը հաշվարկվում որպես է մթնոլորտային օդ արտանետված վնասակար նյութերի փաստացի ծավալների և դրանց համար սահմանված դրույքաչափերի արտադրյալ: Դրույքաչափերը սահմանված են

ՀՀ հարկային օրենսգրքով մթնոլորտային օդն աղտոտող յուրաքանչյուր վնասակար նյութի համար: Հատկանշական է, որ Երևան քաղաքում, ազգային պարկերի տարածքներում արտանետման անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտային օդ վնասակար նյութերի արտանետման համար սահմանված դրույքաչափերն ավելացվում են 1.5 անգամ, իսկ «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված սահմանային թույլատրելի արտանետումների ծավալները գերազանցելու, ապօրինի արտանետումների դեպքում սահմանված դրույքաչափերն ավելացվում են 5, 10 և նույնիսկ 25 անգամ:

Շարժական աղբյուրներից բեռնատար ավտոտրանսպորտային միջոցների համար բնապահպանական հարկի հաշվարկի համար հիմք է ծառայում դրանց տեսակը՝ ըստ խմբերի, որոնք առանձնացված են ըստ ավտոտրանսպորտային միջոցների զանգվածի, իսկ մնացած ավտոտրանսպորտային միջոցների դեպքում հիմք է ծառայում շարժիչի հզորությունը:

Ջրային ռեսուրս վնասակար նյութերի, միացությունների արտահոսքերի համար բնապահպանական հարկը հաշվարկվում է որպես ջրային ռեսուրս արտանետված վնասակար նյութերի և միացությունների փաստացի ծավալների և դրանց համապատասխան սահմանված դրույքաչափերի արտադրյալ: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով յուրաքանչյուր վնասակար նյութի և միացության համար:

Ուշագրավ է, որ Սևանա լճի ջրահավաք ավազան, Հրազդանի կիրճի տարածքում Հրազդան և Գետառ գետեր վնասակար նյութերի և միացությունների արտահոսքերի դեպքում դրույքաչափերը կրկնապատկվում են, իսկ գերնորմատիվային, ապօրինի արտանետումների դեպքում դրույքաչափերը եռապատկվում, հնգապատկվում և նույնիսկ տասնապատկվում են:

Հատուկ հատկացված տեղերում թափոնների տեղադրումը, պահումը ենթադրում է ընդերքօգտագործման թափոնների տեղադրում, արտադրության և սպառման թափոնների պահում, կենցաղային թափոնների տեղադրում: Հատուկ հատկացված տեղերում թափոնների տեղադրման, պահման համար բնա-

պահպանական հարկը հաշվարկվում է որպես հատուկ հատկացված տեղերում պահված և տեղադրված՝ ընդերքօգտագործման, արտադրության և սպառման թափոնների փաստացի ծավալների և դրանց համար սահմանված համապատասխան դրույքաչափերի արտադրյալ: Դրույքարչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով և դրանց մեծությունը պայմանավորված է թափոնների վտանգավորության աստիճանով: «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված պահանջների չպահպանման դեպքում կիրառվում են դրույքաչափերի եռապատիկ և հնգապատիկ մեծությունները:

Շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների համար բնապահպանական հարկ սահմանվում է շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքները ՀՀ ներմուծելու և ՀՀ տարածքում այդպիսի ապրանքներ արտադրելու համար:

ՀՀ «Բացթողում՝ ներքին սպառման համար» մաքսային ընթացակարգով ներմուծվող՝ շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող՝ ապրանքների համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնապահպանական հարկը հաշվարկվում է այդ ապրանքների մաքսային արժեքի նկատմամբ համապատասխան սահմանված դրույքաչափերով:

ԵՏՄ անդամ պետություններից ՀՀ ներմուծվող՝ շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող՝ ԵՏՄ ապրանքի կարգավիճակ ունեցող ապրանքների համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնապահպանական հարկը հաշվարկվում է այդ ապրանքների ԱԱՀ-ով հարկման բազայի նկատմամբ այդ ապրանքների համար սահմանված համապատասխան դրույքաչափերով:

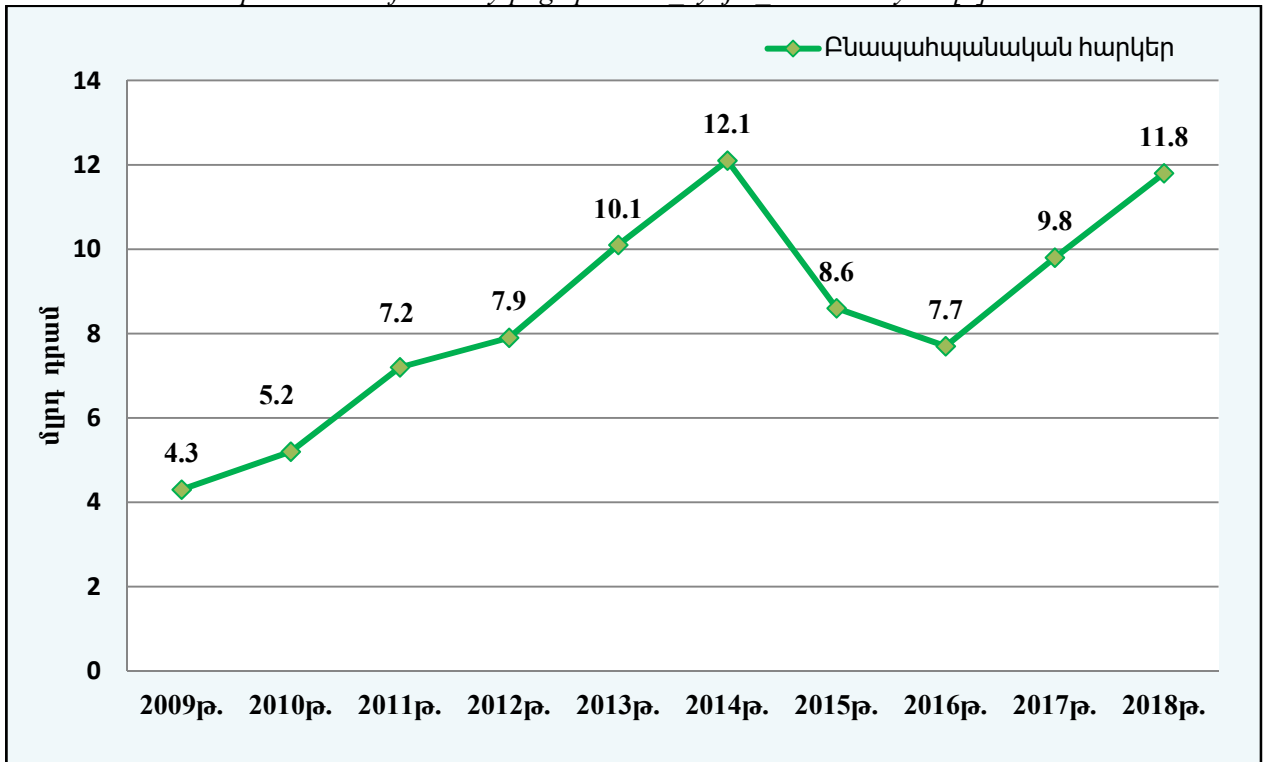
ՀՀ տարածքում արտադրված և օտարված շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնապահպանական հարկը հաշվարկվում է այդ ապրանքների արժեքի դրամական արտահայտության՝ առանց բնապահպանական հարկի, ակցիզային հարկի և ԱԱՀ-ի, նկատմամբ այդ ապրանքների համար սահմանված համապատասխան դրույքաչափերով: Դրույքարչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով ըստ ապրանքների:

Բնապահպանական հարկերի մասով հարկային օրենսգիրքը նաև նախատեսում է արտոնություններ, որոնցից թերևս միայն մեկն ունի էկոլոգիական ուղղվածություն, համաձայն որի ՀՀ-ում գրանցված հիբրիդային շարժիչներով աշխատող ավտոտրանսպորտային միջոցներից մթնոլորտային օդ վնասակար նյութեր արտանետելու համար բնապահպանական հարկ չի գանձվում:

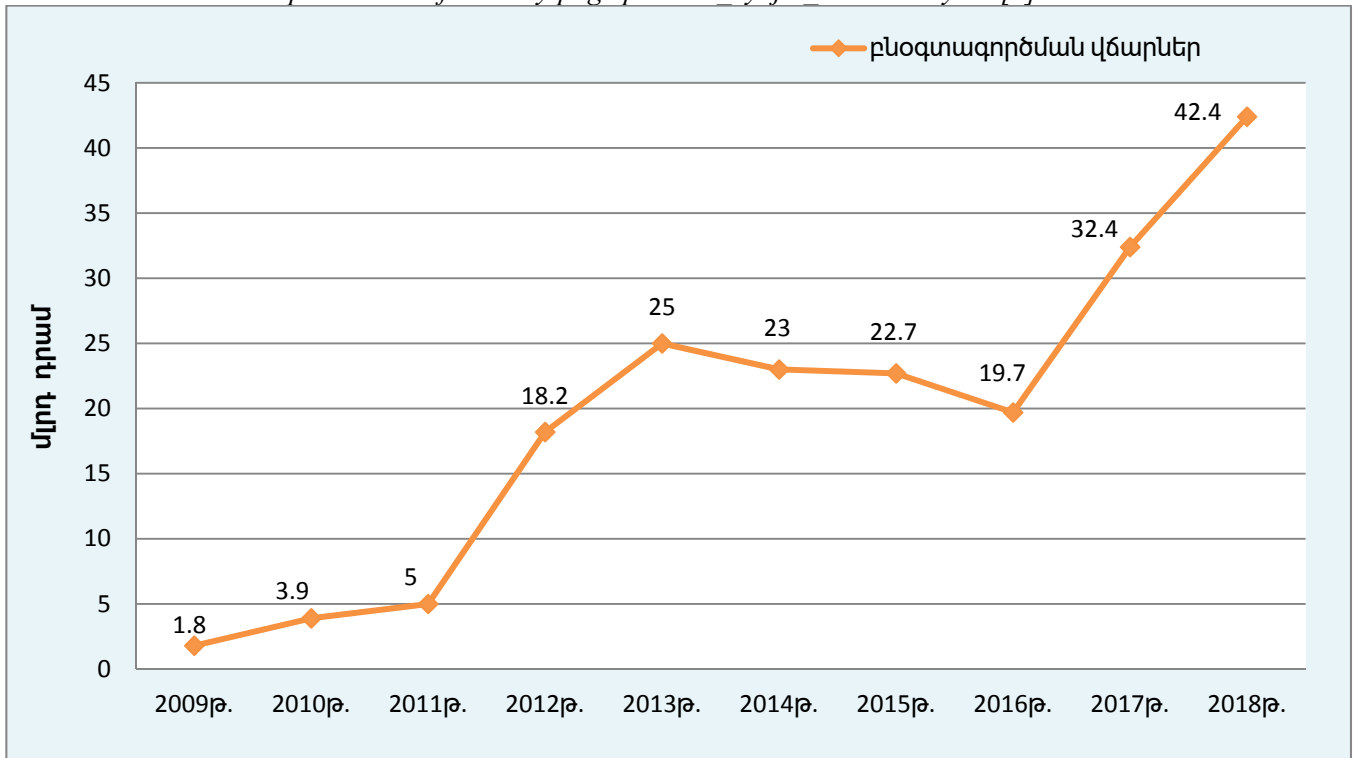
Ստորրև Գծապատկեր 1-ում, ներկայացված է բնապահպանական հարկերի դինամիկան 2009-2018 թթ.: Ինչպես երևում է գծապատկեր 1-ից, բնապահպանական հարկերը 2009-2014թթ. անընդհատ աճել են, այդ ժամանակահատվածում աճի միտումը բնորոշ է եղել բնապահպանական հարկի գրեթե բոլոր տեսակներին: Մակայն 2015-2016թթ. դիտվել է բնապահպանական հարկերի նվազում (36.3%-ով), ինչը հիմնականում պայմանավորված է եղել այլ պետություններում գրանցված տրանսպորտային միջոցներից մթնոլորտ արտանետված վնասակար նյութերի համար բնապահպանական հարկի կրճատմամբ՝ 2015թ կազմելով 4.8 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 2.6 մլրդ դրամով (35.4%-ով), իսկ 2016թ. կազմելով 1.3 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով գրեթե 3.5 մլրդ դրամով (72.2%-ով): 2017-2018թթ. բնապահպանական հարկերը կրկին աճել են (53.2%-ով), ինչը հիմնականում տեղի է ունեցել ՀՀ ներմուծվող շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների համար բնապահպանական հարկի ավելացման արդյունքում՝ 2017 թ. կազմելով 6.4 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ ավելանալով 2.7 մլրդ դրամով (71.3%-ով), իսկ 2018թ. կազմելով 9.4 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ ավելանալով 3 մլրդ դրամով (46.8%-ով):

Այսպիսով, 2009-2018թթ. ընթացքում բնապահպանական հարկերը, ավելանալով 7.5 մլրդ դրամով, աճել են 2.74 անգամ՝ 4.3 մլրդ դրամից հասնելով 11.8 մլրդ դրամի: Հատկանշական է, որ բնապահպանական հարկերի մասով պետական բյուջեի մուտքերի աճը պայմանավորված է ինչպես երկրի տնտեսության զարգացմամբ, այնպես էլ տեսչական վերահսկողական և աղտոտման ֆիզիկական ծավալների հաշվառման աշխատանքների արդյունավետության բարձրացմամբ:

Գծապատկեր 1. Բնապահպանական հարկերի դինամիկան 2009-2018թթ.
 (մլրդ դրամ) Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության
 պաշտոնական կայքի տվյալների հիման վրա
http://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun/ [4]

Գծապատկեր 2. Բնօգտագործման վճարների դինամիկան 2009-2018թթ.
 (մլրդ դրամ) Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության
 պաշտոնական կայքի տվյալների հիման վրա
http://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun/ [4]

Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ում գործող շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական մեխանիզմի գործիքներից բնօգտագործման վճարին, ապա այն իրենից ներկայացնում է պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ և համալիր օգտագործման, ինչպես նաև բնական պաշարների օգտագործումը փոխհատուցելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման համար Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարվող վճար [5]: Այս տեսակ վճարները հիմնված են «օգտագործողը վճարում է» սկզբունքի վրա:

ՀՀ-ում առանձնացվում են բնօգտագործման վճարի հետևյալ տեսակները.

1. մակերևութային ջրերի օգտագործման համար վճար,
2. ստորերկրյա քաղցրահամ և թերմալ ջրերի արդյունահանման համար վճար,
3. ստորերկրյա հանքային ջրերի արդյունահանման համար վճար,
4. աղի արդյունահանման համար վճար,
5. պինդ ոչ մետաղական օգտակար հանածոների (բացառությամբ աղի) արդյունահանման համար վճար,
6. ռոյալթի,
7. կենսապաշարների օգտագործման համար վճար:

Մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է՝ հիմք ընդունելով հաշվետու ժամանակաշրջանում բնական ջրադրություններից օգտագործման նպատակով վերցրած ջրի ծավալը և մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճարի դրույքաչափերը: Ձկնաբուծական և խեցգետնաբուծական գործունեության դեպքում ջրօգտագործման համար բնօգտագործման վճարի հաշվարկն իրականացվում է Արարատի և Արմավիրի մարզերում մակերևութային ջրերի օգտագործված ընդհանուր ծավալի 10, իսկ մյուս տարածքներում՝ 5 տոկոսի հիման վրա: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով ըստ մակերևութային ջրերի օգտագործման նպատակի: Պետք է նաև նշել, որ ջրային օրենսգրքով սահմանված ջրօգտագործման չափաքանակների գերազանցման դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափերի եռապատիկ մեծությունը, իսկ սպօ-

րինի ջրօգտագործման դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափի տասնապատիկը՝ ՀՀ Արարատի և Արմավիրի մարզերում, հնգապատիկը՝ ՀՀ մյուս տարածքներում:

Ստորերկրյա քաղցրահամ և թերմալ ջրերի արդյունահանված պաշարների համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է՝ հիմք ընդունելով հաշվետու ժամանակաշրջանում հորատանցքից (աղբյուրից) արդյունահանված ջրի ծավալը և սահմանված համապատասխան դրույքաչափերը: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով ըստ ստորերկրյա քաղցրահամ և թերմալ ջրերի օգտագործման նպատակի: Ձկնաբուծական և խեցգետնաբուծական գործունեության դեպքում ջրօգտագործման համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարի հաշվարկն իրականացվում են ստորերկրյա ջրերի արդյունահանված պաշարի ընդհանուր ծավալի 50 տոկոսի հիման վրա ՀՀ Արարատի և Արմավիրի մարզերում, իսկ ՀՀ մյուս տարածքներում՝ ընդհանուր ծավալի 5 տոկոսի հիման վրա:

Ստորերկրյա քաղցրահամ և թերմալ ջրերի արդյունահանման օրենքով սահմանված ծավալները գերազանցելու դեպքում կիրառվում են սահմանված դրույքաչափերի եռապատիկ մեծությունները, իսկ ՀՀ ջրային օրենսգրքին համապատասխան ջրօգտագործման թույլտվություններ չունենալու կամ ջրօգտագործման ջրերի արդյունահանման ծավալները նշված չլինելու դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափերի տասնապատիկը՝ ՀՀ Արարատի և Արմավիրի մարզերում և հնգապատիկը՝ ՀՀ մյուս տարածքներում:

Ստորերկրյա հանքային ջրերի (ինչպես նաև արտադրված ածխաթթու գազի) արդյունահանված պաշարների համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում արդյունահանված ջրի, ինչպես նաև արտադրված ածխաթթու գազի ծավալների և սահմանված դրույքաչափերի հիման վրա: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով հանքային ջրերի օգտագործման դեպքում ըստ օգտագործման նպատակի, իսկ ածխաթթու գազի արտադրության դեպքում ըստ հանքավայրերի:

ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի համաձայն՝ հանքարդյունահանման նպատակով կնքված

ընդերքօգտագործման պայմանագրով նախատեսված ստորերկրյա հանքային ջրերի, ինչպես նաև արտադրված ածխաթթու գազի արդյունահանման ծավալները գերազանցելու դեպքում կիրառվում են սահմանված դրույքաչափերի եռապատիկ մեծությունները, իսկ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքին համապատասխան՝ ստորերկրյա հանքային ջրերի արդյունահանման ընդերքօգտագործման պայմանագիր չունենալու, պայմանագրում մարման կամ արդյունահանման ենթակա ծավալները նշված չլինելու դեպքում՝ սահմանված դրույքաչափերի հնգապատիկ մեծությունները:

Աղի արդյունահանված պաշարների համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում արդյունահանված աղի ծավալների և սահմանված դրույքաչափերի հիման վրա: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով ըստ աղի արդյունահանման ձևի:

ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի համաձայն, հանքարդյունահանման նպատակով կնքված ընդերքօգտագործման պայմանագրով նախատեսված օգտակար հանածոների արդյունահանման ծավալների գերազանցման դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափերի եռապատիկ մեծությունը, իսկ ընդերքօգտագործման պայմանագիր չունենալու, պայմանագրում մարման կամ արդյունահանման ենթակա ծավալները նշված չլինելու դեպքում՝ սահմանված դրույքաչափերի հնգապատիկ մեծությունը:

Պինդ ոչ մետաղական օգտակար հանածոների (բացառությամբ աղի), ինչպես նաև գունազեղ քարերի տեսակներից՝ միայն օնիքսանման մարմարի, վանակասի (օբսիդիան) ու լիստվենիտի մարված պաշարների համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում հանածոյի մարված պաշարների ծավալների, այդ ժամանակաշրջանում օգտակար հանածոյի օտարման փաստացի գնի (առանց ԱԱՀ-ի) և սահմանված դրույքաչափերի հիման վրա, եթե հաշվետու ժամանակաշրջանում տվյալ օգտակար հանածոյի օտարման փաստացի գնի (առանց ԱԱՀ-ի) և դրույքաչափի արտադրյալը գերազանցում է հաստատագրված դրույքաչափը, իսկ հակառակ դեպքում հաշվարկվում

է սահմանված համապատասխան հաստատագրված դրույքաչափի և հաշվետու ժամանակաշրջանում օգտակար հանածոների մարված պաշարների ծավալների բազմապատկումով: Չնշված գունազեղ քարերի տեսակների մարված պաշարների համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում մարված պաշարների ծավալների, դրույքաչափերի և հաշվետու ժամանակաշրջանում տվյալ քարի միջազգային շուկայական միջին գնի հիման վրա: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով: Ընդերքօգտագործման պայմանագրով նախատեսված օգտակար հանածոների մարման ընդհանուր ծավալները գերազանցելու դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափերի հնգապատիկ մեծությունը, իսկ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքին համապատասխան՝ պինդ ոչ մետաղական օգտակար հանածոների արդյունահանման ընդերքօգտագործման պայմանագիր չունենալու, պայմանագրում մարման կամ արդյունահանման ենթակա ծավալները նշված չլինելու դեպքում կիրառվում է սահմանված դրույքաչափերի հնգապատիկ մեծությունը:

Կիրառության իմաստով՝ բնօգտագործման վճարի տեսակ է նաև ռոյալթին, որը մետաղական օգտակար հանածոների օգտագործման փոխհատուցելու նպատակով, ինչպես նաև մետաղական օգտակար հանածոների և դրանց վերամշակման արդյունքում ստացված արտադրանքի օտարումից ստացվող շահութաբերության համար Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարվող վճար է:

Ռոյալթիի բազա է համարվում հաշվետու ժամանակաշրջանում մատակարարված խտանյութի, խտանյութի փոխարեն կամ առանց խտանյութի ստացման ձուլվածքի կամ ընդերքօգտագործման թափոնների, հանքաքարի, խտանյութի, ձուլվածքի վերամշակման արդյունքում ստացված ցանկացած վերջնական արտադրանքի իրացման շրջանառությունը: Ռոյալթիի համար սահմանվում է ռոյալթիի բազայի նկատմամբ արժեքային (տոկոսային) դրույքաչափ, որի մեծությունը որոշվում է համապատասխան բանաձևով:

Կենսապաշարների օգտագործումը ենթադրում է բուսական և կենդանական աշխարհի օգտագործում: Կենսապաշարների

օգտագործման համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է օգտագործված պաշարների ծավալների և սահմանված համապատասխան դրույքաչափերի հիման վրա: Դրույքաչափերը սահմանված են ՀՀ հարկային օրենսգրքով: Հատկանշական է, որ կենսապաշարների օգտագործման սահմանված ծավալների գերազանցման, կենսապաշարների օգտագործման պայմանագիր չունենալու, պայմանագրում կենսապաշարների օգտագործման ենթակա ծավալները նշված չլինելու դեպքում կենսապաշարների օգտագործման համար բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է՝ կիրառելով սահմանված համապատասխան դրույքաչափերի եռապատիկ և տասնապատիկ մեծությունները:

Բնօգտագործման վճարի մասով արտոնություններ հարկային օրենսգիրքը չի սահմանում, դրանք սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով:

Այժմ դիտարկենք բնօգտագործման վճարների դինամիկան 2009-2018թթ. (տե՛ս Գծապատկեր 2):

Գծապատկերը ցույց է տալիս, որ 2009-2013թթ. բնօգտագործման վճարները անընդհատ աճել են, իսկ 2012-2013թթ. արձանագրվել է թռիչքաձև աճ, ինչը հիմնականում պայմանավորված է եղել 2012թ. կատարված օրենսդրական փոփոխություններով, որոնց արդյունքում հանքարդյունահանողների կողմից նախկինում վճարվող և այլ հարկային եկամուտներում հաշվառվող բոնուսի, կոնցեսիոն վճարի և ռոյալթիների փոխարեն սահմանված ռոյալթիները հաշվառվում են որպես բնօգտագործման վճարներ, դե իսկ ռոյալթիները առավել մեծ տեսակարար կշիռ են կազմում բնօգտագործման վճարների կազմում: Չնայած աճի միտմանը՝ բնօգտագործման վճարները 2014-2016թթ. կրճատվել են (21.2%-ով), որը մեծամասամբ տեղի է ունեցել մետաղական հանքաքարի արդյունահանման ծավալների նվազման և հիմնական արտադրատեսակներ համարվող պղնձի, մոլիբդենի և ոսկու միջին տարեկան գների անկման արդյունքում: 2017-2018թթ. բնօգտագործման վճարները կրկին աճ են դրսևորել՝ ավելանալով գրեթե 2.2 անգամ, ինչը պայմանավորված է եղել պղնձի և մոլիբդենի տարեկան միջին գների զգալի աճով:

Ընդհանուր առմամբ 2009-2018թթ. ընթացքում բնօգտագործման վճարները 1.8 մլրդ դրամից հասել են 42.4 մլրդ դրամի՝ ավելանալով 40.6 մլրդ դրամով կամ 23.5 անգամ: Ուշագրավ է, որ բնօգտագործման վճարների աճը առավելապես պայմանավորված է ընդերքօգտագործման վճարների աճով, ինչն էլ տեղի է ունեցել լեռնահանքային արդյունաբերության զարգացման, օգտակար հանածոների արդյունահանման ծավալների ավելացման, ազնիվ և գունավոր մետաղների միջազգային գների աճի, ինչպես նաև օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում:

Այսպիսով, ամփոփելով բնապահպանական հարկերի և բնօգտագործման վճարների շարժընթացը վերջին տարիներին՝ պարզ է դառնում, որ դրանք բավականաչափ ավելացել են, սակայն դա չի փաստում ՀՀ-ում էկոլոգիական վիճակի բարելավման մասին, ինչն էլ պարզաբանվում է գործող շրջակա միջավայրի պահպանության տնտեսական մեխանիզմի ցածր արդյունավետությամբ:

Խնդիրը նրանում է, որ բնապահպանական հարկերի և բնօգտագործման վճարների դրույքաչափերը բավականին ցածր են և հնարավորություն չեն տալիս ամբողջությամբ փոխհատուցելու էկոլոգատնտեսական վնասի մեծությունը: Ըստ փորձագետների գնահատականի՝ ՀՀ-ի պես զարգացման աստիճան ունեցող երկրներում տնտեսության գործունեության արդյունքում յուրաքանչյուր տարի շրջակա միջավայրին պատճառվում է ՀՆԱ-ի 8-10%-ին համապատասխանող վնաս կամ մաշվածություն [6]: ՀՀ-ում 2018 թվականին ՀՆԱ-ն կազմել է 6005.058 մլրդ դրամ [7], իսկ նույն տարում բնապահպանական հարկերը և բնօգտագործման վճարները կազմել են 54.2 մլրդ դրամ (ՀՆԱ-ի 0.9%-ը) [8]: Ստացվում է, որ փոխհատուցման գումարները զիջում են փաստացի պատճառվող վնասին շուրջ 9-11 անգամ: Գործնականում բնապահպանական հարկերի և բնօգտագործման վճարների վճարումը տնտեսապես ավելի շահավետ է դարձել, քան ավելի մեծ ծախսեր պահանջող նոր էկոլոգիապես անվտանգ, ռեսուրսախնայող, սակավաթափոն տեխնոլոգիաների և սարքավորումների ձեռքբերումն ու ներդրումը, ինչն էլ հանգեցնում է շրջակա միջավայրի որակի անկման և բնական ռեսուրսների գերշահա-

գործման: Ուստի անհրաժեշտ է կատարելագործել բնապահպանական հարկերի և բնօգտագործման վճարների դրույքաչափերի որոշման մեթոդաբանությունը, դրա հիման վրա դրույքաչափերը համապատասխանեցնել շրջակա միջավայրին պատճառվող վնասի ամբողջական փոխհատուցման և օգտագործվող բնական ռեսուրսների իրական տնտեսական արժեքին, ինչն էլ խթան կհանդիսանա արտանետումների ծավալը նվազեցնելու և բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման նպատակով նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառման համար:

Ինչպես նաև հաշվի առնելով ՀՀ-ում առկա էկոլոգիական հիմնախնդիրները՝ պարզ է դառնում, որ ՀՀ-ում շրջակա միջավայրի պահպանության գործող տնտեսական մեխանիզմի գործիքակազմը բավարար չէ առկա հիմնախնդիրների լուծման համար, հետևաբար այն համալրման և զարգացման կարիք ունի: Միջազգային առաջավոր փորձի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն մի շարք արդյունավետ գործիքներ, որոնք դեռևս ՀՀ-ում չեն գործում, ուստի հաշվի առնելով միջազգային փորձը՝ անհրաժեշտ է քայլեր նախաձեռնել շրջակա միջավայրի պահպանության գործող տնտեսական մեխանիզմի զարգացման և Հայաստանի համար կիրառելի նոր գործիքների ներդրման ուղղությամբ: Օրինակ՝ այդպիսի գործիքներ կարող են հանդիսանալ աղտոտման թույլտվությունների (իրավունքի) առքուվաճառքի և «գրավ-վերադարձ» համակարգերը, որոնցից առաջինի կիրառումը կնպաստի աղտոտող նյութերի արտանետման ծավալները շրջակա միջավայրի ասիմիլացիոն ունակությանը

համապատասխանեցնելուն, իսկ երկրորդի ներդրման դեպքում տնտեսապես շահավետ պայմաններ կստեղծվեն շրջակա միջավայրն աղտոտող ապրանքների երկրորդային օգտագործման, վնասագերծման համար, ինչի արդյունքում էլ կկրճատվեն շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր թափոնների ծավալները:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Тагаева Т. О.**, “Совершенствование механизма экологических платежей с использованием результатов прогноза эколого-экономического развития РФ”. “Проблемы прогнозирования”, 2011; 6 (3):
2. Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգիրք, Հոդված 161, 2016թ.
3. **Анисимов А. В.**, “Прикладная экология и экономика природопользования”: учебное пособие - Ростов-на-Дону: Феникс, 2007.
4. Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայքի տվյալների հիման վրա http://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun/
5. Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգիրք, Հոդված 197, 2016թ.
6. ՀՀ «Ռիո+20» ազգային գնահատման զեկույց 2012 թ., Էջ 41
7. ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն <https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=01001>
8. ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք http://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun/

Содана/Հանձնվել է՝ 14.04.2020

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 17.04.2020

Принята/Ընդունվել է՝ 21.04.2020